

تحلیل روایت فرهنگ فقر در بین زنان سرپرست خانواده در منطقه ۱۹ شهر تهران

۱۴۹

مقدمه: زیست و حیات زنان سرپرست خانواده به دلیل نبودن یا ضعف سرپرستی مرد با چالشهایی روبه‌روست. مواردی همچون تحولات زیستی و اجتماعی انسانها، روند صعودی این نوع خاص از سرپرستی زنان را افزایش داده است. بر این مبنای شناختی بر پایه روش آمیک به معنای شناخت از درون و آگاهی از تجربه زیسته این گروههای اجتماعی در برنامه‌ریزی و مدیریت، گامی تأثیرگذار خواهد بود. هدف این پژوهش تحلیل روایت فرهنگ فقر و شناسایی ماهیت و ابعاد آن در بین زنان سرپرست خانواده در منطقه ۱۹ تهران است.

روش: روش این پژوهش کیفی است که از طریق مصاحبه عمیق با ۱۵ نفر از زنان سرپرست خانواده در منطقه ۱۹ شهر تهران انجام شده است. برای انتخاب نمونه مورد مطالعه از روش نمونه‌گیری گلوله برفی خوشه‌ای استفاده شده است. برای تنظیم کدهای استخراجی از شیوه تحلیل مضمونی براون و کلارک در نرم‌افزار *Nvivo ۱۰* استفاده شده است.

یافته‌ها: در پی آشکارسازی مفاهیم و مضامین فرهنگ فقر در میدان پژوهش از نظرگاه روایت روایت‌کنندگان، سرانجام تحلیلی سبب ظهور چهار مقوله اصلی بدین شرح شد: زیست‌فرسایشی، بساخت اجتماعی مادرانگی، طردشدگی و بازتولید فقر. یافته‌ها نشان می‌دهند با وجود وضعیت دشوار و کیفیت نامطلوب زندگی این دسته از زنان، کمکهای مالی و حمایتی نهادهای رسمی حتی در سطوحی پایین در کنار کمکهای مردمی نقش مهمی در زندگی آنها دارند اما نکته مهم این است که این حمایت‌های رسمی و غیررسمی در بسیاری از موارد تنها به حفظ وضعیت موجودشان کمک کرده و به‌ندرت سبب توانمندی آنها شده است.

بحث: حمایت‌های رسمی و غیررسمی، تنها بقای وضعیت کنونی این زنان را تضمین می‌کند. برای اصلاحات سازنده و تأثیرگذار، به نظر می‌رسد در کنار برون‌رفت از تعاملاتی با کیفیت حاشیه‌ای در جامعه مورد مطالعه و رهایی از ارزشهای مردسالارانه و فضای فرهنگی و روانی ویژه آن، هدایت حمایت‌ها به‌ویژه در حوزه اشتغال آنان، بسیار مؤثرتر باشد.

۱. سپیده احمدی
دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی فرهنگی،
واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد
اسلامی، تهران، ایران

۲. امیرمسعود امیرمظاهری
دکتر جامعه‌شناس، گروه علوم اجتماعی
واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد
اسلامی، تهران، ایران.
(نویسنده مسئول)
<a. amirmazaheri@gmail.
com>

۳. مجید صفاری‌نیا
دکتر روان‌شناس، گروه روان‌شناسی
دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی
دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

واژه‌های کلیدی:

زنان سرپرست خانواده، فقر عاطفی،
محرومیت، ناامنی، فرهنگ فقر.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۳/۱۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۲۹

Narrative Analysis of culture of poverty among female heads of households in the 19th district of Tehran

- ▶ **1- Sepideh Ahmadi**
Ph. D. Student in Cultural Sociology, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
- ▶ **2- Amir Massoud Amir Mazaheri**
Ph. D. in Sociology, Department of Social Sciences, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. (Corresponding Author) <a. amirmazaheri@gmail. com>
- ▶ **3- Majid SaffariNia**
Ph. D. in Psychology, Department of Psychology, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Payame Noor University, Tehran, Iran.

Keywords: Female-headed households, Emotional poverty, Deprivation, Insecurity, culture of poverty

Received: 2021/06/07

Accepted: 2022/07/20

Introduction: Female-headed households's lives face challenges due to the absence or weakness of male supervision. Factors such as human biological and social changes have broadened the upward trend of this particular type of female guardianship, and from another perspective, cognition based on the Emic method means cognition from within and awareness of the biological experience and quality of life of these social groups, which will be an effective step in their planning and management. The purpose of this study is to analyze the narrative and identify their dimensions of women heads of households about the concept of poverty in Tehran's 19th district.

Method: The method of this research is qualitative. In-depth interviews were conducted with 15 women heads of households in the area. The sample size was determined based on the theoretical saturation criterion as 15. Thematic analysis of narration based on Brown and Clark method in Nvivo 10 software was used to analyze the interview data.

Finding: Analysis eventually led to the emergence of the following four main categories: biotic erosion, social reconstruction of motherhood, rejection, and reproduction of poverty. These findings show that despite the difficult situation and the poor quality of life of this group of women, financial assistance and support from official institutions, even at low levels along with public assistance, play an important role in their lives.

Discussion: The important point is that in many cases, these formal and informal protections have only helped to maintain their status quo and have rarely empowered them. That is, it only ensures the survival of their current status with the mentioned characteristics, therefore, directing support is very effective, especially in the field of their employment.

Citation: Ahmadi S, Amirmazaheri A M, Saffarinia M. (2023) Narrative Analysis of culture of poverty among female heads of households in the 19th district of Tehran in 1399. *refahj*; 22 (87) :149-182

URL: <http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-3917-en.html>

Extended Abstract

Introduction: In Iran, the issue of female-headed households has received more attention in recent decades. This is due to the growing population of female-headed households. According to the reports of the Statistics Center of Iran, the population of this group has increased from 1,641,044 in 2006 to 3,061,331 in the census of 2016. In view of this increasing growth, this research is aimed at a qualitative study on the quality of life of this social class. In this research, the approach is qualitative and research method is narrative analysis. The study population comprises female-headed households living in district 19 of Tehran. The social and economic changes that have taken place in this neighborhood will usually lead to changes in the lifestyle of the residents and their perception of their situation, while the evidence suggests something else.

Method: In order to advance the research, in-depth interviews were conducted with 20 women studied living in different neighborhoods of District 19 who were selected by cluster snowball sampling method during several sessions. After reconstructing their life story, this volume was reduced to 15 interviews. The next group of participants were selected by previous participants, social service clinics, charities or mosques. After implementing and reviewing the text of the interviews, the extracted primary codes in the hypothetical primary categories were collected and categorized under the initial themes. Then, the sub-thematic categories were examined and similar items were placed in a main thematic category, and in the final stage, the themes and sub-themes and concepts obtained from the interviews were integrated and brought in a table.

Findings: According to the preliminary results, most of the women studied are in the age range of 40-49 years with primary education level, and most of their parents were illiterate. In the final report, all activities that lead to income for the family are considered as accountable jobs. In most cases, the respondents were engaged in peddling, house cleaning, vegetables cleaning, and small, poor jobs. In order to explain the descriptive report of the experience of violence, it should be stated that most people have experienced financial problems. Most of the women studied care of 1-3 people, who are their children, and most of them grew up in

families of 6-10 people. Sixty percent of those surveyed do not own a house, and divorce and the death of a spouse are the most common causes of custody by them.

Table 1. Thematic analysis of categories extracted from the texts of narrations

The Main Theme	Subtheme	Basic Concepts
Biotic erosion	Physical problems and illness	Severe body aches, physical weakness, obesity, domestic violence leading to injury or disability, involvement with incurable diseases, involvement with spouse illness, vitamin deficiency, lack of health insurance, high costs of treatment, addiction of children
	Ignoring personal needs	Children the only reason for survival, disregard for personal hygiene, remarriage avoidance
	Inadequate nutrition	Inability to prepare chicken and red meat, use of foods with low nutritional value, use of food from the general trash, inability to prepare fruits and vegetables.
	Mental and psychological conflicts	Taking sedatives, depression after the death of the spouse, psychological pressures of economic payments, abuse of the spouse's family, suicidal ideation, thoughts of killing children, abnormal sexual intercourse by the spouse before death.
social reconstruction of motherhood	Accepting a new role	Accepting widowhood or divorce, accepting masculine roles, hiding emotions and feelings, defending one's rights in some cases
	Maintaining chastity	Avoiding talks to men, working in a feminine environment, not paying attention to their appearance, avoiding makeup, avoiding being seen in male gatherings
	Strive for sustainability	Accepting long working hours with lower wages, not participating in protests, breaking their pride, pure destinyism, complete compulsion, surrender.

The Main Theme	Subtheme	Basic Concepts
Rejection	Not participating in groups	Not being invited to the ceremonies, feeling inferior by others in interactions with these people.
	Absence from family interactions	Distance from family members, low interactions, family rejection, limited communication, neglect on the part of the ex-spouse's family, stigma, escape from group participation.
	Marginalization	Housing with minimal facilities, very little living space, housing with shared spaces, ruined home space,
	Marginalization of the economy	Sale of fruit leather, wool weaving, garbage collection, chopping vegetables for neighbors, hand-selling, house-keeping
Reproduction Of Poverty	Giving importance to education	Woman's lack of education, need for husband's permission, insecurity of the educational environment, priority of housework, insecurity on the way home to school and university.
	Resistance to new ideas	Men are stronger, men make fewer mistakes, male coercion,
	Gender bias	Coercion of a girl to marry, young age limit for marriage, complete obedience of a woman to a man, superiority of a boy over a girl, woman as ill-omened .
	Low risk	No risk-taking, resistance to job change, rejection of financial offers.

For more reflection, we have also considered the life background of these women before marriage. The poverty of the father's house and escaping from its hardships has been the motive of most of them for marriage, and after marriage, the effects of psychological pressures such as domestic violence, awareness of the spouse's

addiction, not being accepted by their own family, sometimes sending their children to care centers due to economic problems and unbearable economic pressures have been so devastating that even years later it is difficult for the interviewees to narrate it.

Given this background, we will look at the culture of poverty of the interviewees. Qualitative narrative analysis of the interviews was categorized into four main categories: biotic erosion, social reconstruction of motherhood, rejection, poverty reproduction. The category of erosion over time in this study includes physical and psychological aspects according to the extracted items in the above table. In the field of interaction, the interactions of this class have always had a marginal and rejected quality. In terms of habitat, family interactions and even economic activity, this class is not able to communicate with powerful groups in society. An important dimension of the interaction of these women is the redefinition of their own position. This redefinition in any case is related to other women and men around them and the prevailing psychological and cultural values in society. This group, especially in the early months or years of the household heading experience, if they are relatively young or middle-aged, must act quite intelligently and cautiously in their marginal interactions (especially with men) so as not to increase their circle of rejection. In other words, the whole life of women head of households in this society is in line with the above examples. The next case of the "good woman" is strongly influenced by the totality of patriarchal values and existing definitions of the reproduction of poverty. Poverty is inadvertently reproduced by poor people and they unknowingly promote growing poverty. Multiple and contrasting roles as the last category includes those mandatory roles and responsibilities that this group must play simultaneously in accordance with the cultural environment. This action can endanger their psychological and communication structure and general health.

Discussion: Overall, the findings show that despite the difficult situation and poor quality of life of this group of women, financial aid and support from official institutions, even at low levels, along with public assistance, play an important role in their lives. Formal and informal support, in many cases, has only helped to maintain their status quo and seldom empowered them; that is, it only ensures the sur-

vival of their current status with the above-mentioned characteristics, and directing support is very effective, especially in their field of employment. Another issue is the cycle of poverty reproduction in which this group is inadvertently trapped.

Ethical considerations

Authors' contributions:

All authors contributor in producing of the research.

Funding:

This article was written independently and no financial support was received from any organization to write it.

Conflicts of interest:

There is no conflict of interest in this article.

Follow the principles of research ethics:

In this article, has complied all rights relating to ethical point, especially the non-manipulation and distortion of data and respecting the rights of interviewees.

مقدمه

دو کلیدواژه جنسیت و فقر، در بررسی وضعیت زنان سرپرست خانواده از مهم‌ترین مسائل پیش روی جامعه انسانی مدرن است. سرپرست خانواده، عضوی از خانواده است که سایر اعضا او را به این عنوان می‌شناسند. از نظر جامعه‌شناسان سرپرست خانواده به کسی اطلاق می‌شود که قدرت قابل ملاحظه‌ای در مقایسه با سایر اعضای خانواده دارد، معمولاً مسن‌ترین فرد خانواده است و مسئولیتهای اقتصادی خانواده به عهده وی است (بیانون، ۱۹۹۹).

زن سرپرست خانواده، مسئولیت تأمین تمام و یا بخشی از هزینه‌ها را بر عهده دارد. این بار مسئولیتی می‌تواند به دلایلی همچون ترک خانه توسط مرد، اعتیاد، زندانی شدن و فوت مرد، طلاق و یا ازکارافتادگی و بیماری ... از مرد خانواده سلب و روی دوش زن خانواده سنگینی کند. سرپرستی خانواده توسط زنان یا به عبارتی سرپرستی زنان، پدیده‌ای نوین نیست، وجود چنین زنانی در همه جوامع امری بدیهی است. طبق آمارهای سازمان ملل متحد، از نیمه دوم قرن بیستم تاکنون مدام بر آمار زنان سرپرست خانواده افزوده شده است (وارلی، ۱۹۹۶). اما توجه خاص‌تر به این گروه جمعیتی از تغییرات آمار این گروه در مقام مقایسه با سالهای پیشین در ایران نشئت می‌گیرد. بر اساس گزارشهای مرکز آمار ایران در سال ۱۳۸۵، جمعیت زنان سرپرست خانوار ۱۶۴۱۰۴۴ گزارش شده است (مرکز آمار ایران، ۲۰۰۶). این جمعیت در سال ۱۳۹۰، ۲۵۶۳۴۶۳ میلیون خانوار از کل ۲۱ میلیون خانوارهای کشور بوده است (مرکز آمار ایران، ۲۰۱۱). این جمعیت در سرشماری ۱۳۹۵ به مقدار دقیق ۳۰۶۱۳۳۱ افزایش یافته است که این آمار به تفکیک در نقاط شهری ۲۳۰۳۰۹۷ و در نقاط روستایی ۷۵۶۲۳۵ است (مرکز آمار ایران، ۲۰۱۶).

1. Bianon
2. Varley

بر اساس گزارشهای اعلامی سطور پیشین خانواده‌هایی که زنان سرپرست آنها بوده‌اند و تأمین منابع اقتصادی خانواده را بر دوش داشته‌اند به تدریج سهم بزرگ‌تری از کل خانواده‌های کشور را به خود اختصاص داده است. رشد این دسته از خانواده‌ها ضرورت بررسی را دوچندان می‌کند. نظر به اهمیت مذکور، پژوهش حاضر نیز در همین زمینه، مترصد مطالعه‌ای کیفی در باب فرهنگ فقر زنان سرپرست خانواده است.

برای پیشبرد تحقیق، مورد مطالعه را زنان سرپرست خانواده ساکن در منطقه ۱۹ تهران در نظر گرفته‌ایم. طبق گزارش اعلامی در پژوهش ایرانخواه در توضیح وضعیت فقر به تفکیک مناطق تهران در یک دهه اخیر، منطقه ۱۹ با مدنظر داشتن شاخصهای لحاظ شده در پژوهش از جمله مناطق درگیر با فقر گزارش شده است (ایرانخواه، ۲۰۱۷). همچنین با رشد جمعیت زنان سرپرست خانواده در این منطقه مواجه هستیم. تعداد زنان سرپرست خانواده منطقه ۱۹ در سال ۱۳۹۰، ۶۲۷۰ نفر بوده است. این در حالی است که در سال ۱۳۹۵ این جمعیت به مقدار ۷۹۶۳ نفر افزایش یافته است (مرکز آمار ایران، ۲۰۲۰).

منطقه ۱۹ شهرداری در جنوب تهران قرار دارد. این منطقه از شمال به اتوبان جوانه، از جنوب به اتوبان آزادگان، از شرق به اتوبان نواب، خیابان بهمنیار و از غرب به اتوبان آیت‌الله سعیدی محدود می‌شود. این منطقه از بافتی قدیمی برخوردار است و شامل محله‌های متعددی است. مهم‌ترین آنها عبارتند از: خانی‌آباد نو، شهرک شریعتی، عبدالآباد، نعمت‌آباد، صالح‌آباد، دولتخواه، شهرک احمدیه و شهرک بخارائی. این منطقه با مناطق ۱۶، ۱۷، ۱۸ و ۲۰ هم‌جوار است و دارای ۵ ناحیه و ۱۳ محله است. طبق گزارش اعلامی دفتر جمعیت، نیروی کار و سرشماری جمعیت این منطقه در سال ۱۳۹۵، ۲۵۵، ۵۳۳ نفر بوده است و ۷۹۵۱۵ خانوار در این منطقه از تهران زندگی می‌کنند و نیز طبق گزارش اعلامی بیشترین تعداد اعضای خانواده به منطقه ۱۹ اختصاص دارد (مرکز آمار ایران، ۲۰۲۰).

بسیاری از بازارها از جمله بازار آهن، پارچه، مبل و غیره در این منطقه قرار دارد.

به‌ویژه محله نعمت‌آباد به‌گونه‌ای در حال تجاری‌شدن است که کم‌کم محله خالی از سکنه می‌شود و خانه‌ها تبدیل به انبارهای نگه‌داری اجناس خواهد شد. قاعدتا این انتظار می‌رود که تغییرات صورت‌گرفته در محله مزبور تغییراتی در سبک زیست ساکنان و درک آنان از وضعیت خود را در پی داشته باشد؛ درحالی‌که طی مصاحبه‌های صورت‌گرفته و مشاهده مستقیم محقق سیطره فرهنگ و اندیشه پیشین کاملاً مشهود است. ایشان با هرگونه تغییری و یا اقدام برای تغییر موافقت چندانی ندارند و زیست متصلبانه خود را ناخواسته تقویت می‌کنند.

یکی از وظایف مهم مؤسسات مددکاری اجتماعی، شناسایی زنان سرپرست خانواری است که قدرت توانمندشدن دارند؛ اما در برخی موارد، آنان با وجود داشتن وضعیت اولیه بازتوانی به دلایل نامعلومی از برنامه‌های توانمندسازی استقبال نمی‌کنند و به مشارکت در آن برنامه‌ها تمایل ندارند (جوادیان و همکاران، ۲۰۱۹). این موضوع اشاره‌ای است بر آنچه فراتر از بحثهای اقتصادی و در گستره فرهنگ غالب بر این گروه اجتماعی حیات‌مند شده است.

حجم گسترده و ظرفیتهای بالا منطقه ۱۹ در حوزه اشتغال و توسعه محلی که برخاسته از وجود چندین بازار، شبکه دسترسی مناسب و انبارهای متعدد اجناس، در این منطقه است این انتظار را ایجاد می‌کند که در وضعیت ساکنان بهبودی ایجاد شود؛ اما این شرایط هیچ تغییری در بهبودی وضع زندگی ساکنان این منطقه به‌ویژه زنان سرپرست خانواده نداشته است. محقق طی مشاهده مستقیم، شاهد وضعیت نامطلوب محل زندگی و نبود شرایط حداقلی برای زندگی همچون سقف خانه، سرویس بهداشتی و یا توانایی تأمین مواد خوراکی روزانه بوده است. این در حالی بوده است که کمک‌هزینه‌های خیرین برای امور ضروری همچون درمان و یا تحصیل فرزندان صرف خرید تلویزیون و یا تأمین اقلام با اولویت کمتر شده است. ازاین‌رو صرفاً ابعاد اقتصادی را نمی‌توانیم به‌عنوان هسته

مرکزی معضلات این گروه اجتماعی مفروض بداریم. بدین جهت مطالعه فرهنگ فقر و گستره این خرده فرهنگ در بین این گروه اجتماعی ضروری می‌نماید. فهم شیوه‌هایی از زیستن که فقر در آن تجربه و فهم می‌شود از حوزه‌های پژوهشی الزام‌آور است.

بدین منظور به مطالعه فرهنگ فقر زنان سرپرست خانواده ساکن در این منطقه از زبان خودشان پرداخته‌ایم. آن دسته از زنانی که در نتیجه مرگ طبیعی، مهاجرت، طلاق و اعتیاد عهده‌دار تأمین مخارج خانه شده‌اند؛ غالباً در شرایط بغرنجی برای تأمین نیازهای اولیه خود قرار دارند. در این مطالعه تمرکز روی این قشر اجتماعی خاص است تا با بررسی ذهنیتها و ادراکات زیسته آنان به وضعیت فرهنگی و روانی آنان دسترسی یابیم. پرسش اصلی این پژوهش مطالعه این مسئله است که برای آشکارسازی مؤلفه‌های فرهنگ فقر در بین زنان سرپرست خانواده منطقه ۱۹ شهرداری تهران از نظرگاه روایت‌کنندگان به چه مفاهیم و مضامینی محدود خواهیم شد؟ آیا می‌توان شکل‌گیری رفتارهای اجتماعی را منحصر به فقر اقتصادی مرتبط دانست و از فاکتور مهم و تأثیرگذار فرهنگ در پاسخ به این سؤالات بهره‌ن جست؟ بسترها و علل تداوم فرهنگ فقر در میان افراد مورد مطالعه چگونه است؟ کنشگران اجتماعی مورد نظر در منطقه ۱۹ شهر تهران، زندگی خود را چگونه درک و تحلیل می‌کنند؟ از این‌رو هدف اصلی این پژوهش تحلیل روایت فرهنگ فقر زنان سرپرست خانوار در منطقه ۱۹ شهر تهران است.

پیشینه تجربی

در ایران و خارج از ایران در این حوزه مطالعات مختلفی صورت گرفته است. آلکایر و همکاران (۲۰۱۴) در پژوهشی با عنوان «شاخصهای چندبعدی فقر» نشان داده‌اند که فقر پدیده‌ای چندبعدی و دارای شاخصهای گوناگون است. از بعد اجتماعی، فقر در پایین‌بودن سطح آگاهی، فضای ذهنی، فقدان نوآوری، ضعف خلاقیت، حاشیه‌ای شدن افراد و پایگاه

اقتصادی و اجتماعی افراد ریشه دارد (آلکایر و همکاران، ۲۰۱۴).

سیال (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان «راهبردهایی برای پسا فرهنگ فقر هدایتی، مطالعه‌ای بر فقر، معنا و رفتار» فرامطالعه‌ای بر پژوهشها و تلاشهای صورت گرفته بر فرهنگ فقر داشته است. وی در پایان مطالعات مطرح می‌کند که برای جلوگیری از مشکلات تعمیم بیش از حد و آنچه مقایسه تأیید نشده می‌نامد باید با مشاهدات عینی و مقایسه تجربی درگیر شویم و نیز تأکید دارد در تحلیلها باید واحد تحلیل را به جای سطح فردی در سطح رابطه‌ای لحاظ کنیم. تا دچار پیامدهایی همچون سوء تفاهم مداوم و یا انگ بی دلیل به فقرا نشویم (سیال، ۲۰۲۰).

گینگسانگ چانگ و همکارانش (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان مکانیسمهای اتصال فقر عینی و ذهنی به سلامت روان به بررسی زمینه بهداشت روانی و فقر پرداخته است. مطالعه مذکور روی ۱۶۰۵ نفر از سرپرستان خانوار استخراج شده از نظرسنجی پانل هنگ کنگ برای کاهش فقر در سال ۲۰۱۵ انجام شد. نتیجه‌گیری حاصله از این پژوهش کمی نشان داد حمایت اجتماعی از قبیل حمایت‌های اطلاعاتی، ابزاری و مالی می‌تواند مانع مؤثری باشد که در برابر تأثیرات منفی فقر و حوادث ناگوار زندگی بر سلامت روان تاب‌آوری می‌کند. علاوه بر این، به نظر می‌رسد کاهش فقر درک شده در بهبود سلامت روان در مقایسه با کاهش عینی فقر مؤثرتر است و برای تأیید این نتیجه تحقیقات بیشتری لازم است (چانگ، ۲۰۲۰).

همزه‌ای و همکاران (۲۰۱۲) در پژوهشی با عنوان «شناخت فرهنگ فقر در روستایان شهرستان هرسین» جامعه روستایان شهرستان هرسین را برای مطالعه انتخاب کرده است. این تحقیق کیفی نشان داد که بین روستایان فقیر، از نظر شیوه زندگی و چگونگی رفتار

1. Alkire
2. Seale
3. Chang

با مسائل پیرامون، اختلاف وجود دارد. وی بیان کرد این موضوع گویای وجود فرهنگی به نام فرهنگ فقر است. نتایج این تحقیق نشان داد که مشخصه‌های فرهنگ فقر، در بین روستاییان شهرستان هرسین، به صورت زیر است: بی‌توجهی به خود و خانواده، بدبینی و ناامیدی، تقدیرگرایی، موروثی بودن فقر، انزوای شدید اجتماعی، انزوای فضایی و مکانی، وضعیت اقتصادی بسیار بد و نداشتن مشارکت. پژوهش اشاره شده فرهنگ فقر را در بین افراد ساکن در روستا فهم کرده است، این در حالی است که بحث از فرهنگ فقر در مناطق شهری نیز قابل مطالعه است (همزه‌ای و همکاران، ۲۰۱۲).

محمدپور و عزیزاده (۲۰۱۴) در پژوهشی با عنوان «زنان و فرهنگ فقر: مطالعه کیفی فرهنگ فقر در میان زنان سرپرست خانوار تحت پوشش بهزیستی ساری» شاخصهایی از جمله مسئولیت‌گریزی، مشارکت‌گریزی، پنهان‌کاری، تعصب جنسیتی، آسیب‌پذیری اخلاقی، ازدواج اجباری مجدد، خطرپذیری پایین و در یوزگی را از ویژگی‌های فرهنگ فقر زنانه استخراج کرده‌اند. آنها در پژوهش خود مطالعه را تنها بر بخشی از زنان سرپرست خانوار متمرکز کرده‌اند. این در حالی است که حجم کثیری از این گروه اجتماعی تحت حمایت هیچ سازمانی قرار ندارند. از این رو در پژوهش پیش‌رو سعی بر آن شده است که مطالعه روی گروه خاصی معطوف نشود تا مقولات و نتایج استخراجی قابلیت تعمیم‌دهی بالاتری را کسب کنند (محمدپور و همکاران، ۲۰۱۴).

افراسیابی و جهانگیری (۲۰۱۶) در پژوهشی با عنوان آسیب‌شناسی تعاملات اجتماعی زنان سرپرست خانوار (مطالعه کیفی شهرستان شاهین‌شهر) با هدف شناخت آسیبهای تعاملات اجتماعی زنان سرپرست خانوار شاهین‌شهر در رویکرد کیفی و با روش نظریه زمینه‌ای، با ۳۵ نفر از زنان سرپرست خانوار مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته و عمیق ترتیب داده شد. یافته‌های تحقیق نشان داد زنان سرپرست خانوار در تعاملات اجتماعی روزمره خود با مسائل و کلیشه‌های منفی روبه‌رو هستند که تجربه حریم ناامن را برای آنان به

همراه دارد. کنش آنان در مقابل آسیبها به صورت سازگاری نابهنجار رخ می‌دهد و از پیامدهای آنها می‌توان به فرزندان آسیب‌دیده اشاره کرد. در این پژوهش توضیحات بر هسته مرکزی تعاملات بنیان نهاده شده است و بر فرهنگ و خرده‌فرهنگ غالب بر این گروه اجتماعی سخن نرفته است.

چارچوب مفهومی

پژوهش پیش‌رو تلاشی برای شناسایی و کشف عوامل سبب‌ساز تقویت و بازآفرینی فرهنگ فقر است. در روند این مطالعه کیفی از ادبیات نظری صرفاً برای ارتقای حساسیت نظری بهره‌جسته‌ایم و سعی بر آن بوده است که با رویکرد امیک و نگاه از درون به موضوع نظر شود.

رویکرد امیک که در مقابل رویکرد اتیک در نظر گرفته می‌شود به مطالعه‌ای کیفی گفته می‌شود که در آن پژوهشگر سعی دارد از درون به مطالعه موضوع موردبحث پردازد. این رویکرد بسیار بر تفاسیر سوژه‌های مورد مطالعه از وضعیت خودشان استوار است. در مقابل این رویکرد با رویکرد اتیک مواجه می‌شویم که طی آن پژوهشگر خود تماماً جایگاه موضوع مطالعه را فارغ از درک و تفاسیر مردم از جایگاهشان، تعریف می‌کند. رویکرد امیک را تماماً در نظام تفسیرگرایی خواهیم دید و جهد در فهم فرد از وضعیت زندگی خود در این پارادایم بهتر محقق می‌شود.

این نوع اندیشه در مطالعه پیش‌رو نظر به فرهنگ فقر افراد دارد که صرفاً فراتر از بعد اقتصادی است. ایده محوری پیشبرد این مطالعه کیفی، نظریه فرهنگ فقر اسکار لوئیس است. فرهنگ فقر، سندرمی است که فقرا در فقر فزاینده بدان مبتلا می‌شوند. اسکار لوئیس ویژگیهای این زیستن را در چهار نوع دسته‌بندی کرده است: حفظ فاصله

از جامعه، ساختار شلوغ خانواده‌ها، ماهیت بی‌ثبات خانواده، تقدیرگرایی^۱ قوی. آن‌چنان‌که مارگارت آرچر می‌گوید «نظام فرهنگی اجتماعی تقدم منطقی بر کنش و کنش متقابل اجتماعی فرهنگی دارد و بر این کنش تأثیر می‌گذارد، همچنان‌که تحت‌تأثیر آن نیز قرار می‌گیرد.» (ریترز^۲، ۲۰۱۰).

در پژوهش پیش‌رو بر آنیم تا روی جامعه مورد مطالعه، شاخصهای این‌گونه زیستن را استخراج کنیم. تکمله موضوع مورد بحث را می‌توانیم این‌گونه بگوییم که: «رفتار اجتماعی مستقیماً توسط محرکهای بیرونی موقعیت تعیین نمی‌شود، بلکه توسط بازنمایی ذهنی و درونی از آن موقعیت مشخص می‌شود.» (گریفندر^۳، ۲۰۱۹).

در کنار این نگرش، با دیدگاه میانه‌ای مواجه می‌شویم که نه فقر را صرفاً امری درونی و ذهنی و نه فقر را صرفاً امری بیرونی قلمداد می‌کند بلکه تلفیقی از هر دو نظر را ارائه می‌دهد. در این راستا می‌توان از نقطه نظرات بوردیو^۴ یاد کرد. «هدف کلی بوردیو عبارت بود از در کنار هم قراردادن طبقه و تحلیل فرهنگی، یا به عبارت دقیق‌تر، بررسی سازوکارهای فرهنگی سلطه طبقاتی.» (سیدمن^۵، ۲۰۱۶).

از نظر زیمل نیز مواجه دیگران با فقیر هویت خاصی به او عطا می‌کند که سبب‌ساز رفتارهای آتی فرد می‌شود. این موضوع یادآور تأثیرگذاری و تأثیرپذیری فرد بر فرهنگ و از فرهنگ و ادامه این چرخه دوسویه است.

روش

روش‌شناسی پژوهش پیش‌رو، روش‌شناسی کیفی است که در آن روش تحلیل روایت^۶ مورد استفاده قرار گرفته است. تحلیل روایت روشی کیفی است که در آن روایت روایتگر تحلیل می‌شود تا به حقیقت و اصل و ریشه دست پیدا کنیم. «مبنای روش‌شناختی دعوت

1. fatalism
4. Bourdieu

2. Ritzer
5. Sidman

3. Gryffander
6. Narrative Analysis

به استفاده از روایت در آنجاست که تردیدهای اساسی وجود دارد که با استفاده از الگوی پرسش و پاسخ مصاحبه سنتی حتی اگر آن را به شکل انعطاف‌پذیری به‌کارگیریم تا چه حد می‌توان به تجربیات شخصی افراد دست پیدا کرد. روایتها این امکان را به محقق می‌بخشند تا به شکل جامعی به جهان تجربیات هرچند ساختاریافته مصاحبه‌شوندگان نزدیک شود.» (فلیک، ۲۰۰۹).

برای تلاش برای همین نزدیکی و درک عمیق، در این مطالعه رویکرد کیفی انتخاب شد. روایت، توالی از رویدادها را در درون یک کل، سازمان می‌دهد؛ به شکلی که هر رویداد را می‌توان از رهگذر رابطه‌اش با کل فهمید. دسته‌ای از تعاریف، روایتها را سازه‌های تحلیلی‌ای می‌دانند که تعدادی از کنشها و وقایع مربوط به گذشته یا زمان حال را که در شرایط دیگر گسسته و نامربوط تلقی می‌شوند، به یک کلیت منسجم و مرتبط پیوند می‌دهند. این کلیت ارتباطی، به هر یک از عناصر داستان معنا می‌بخشد و آن را تبیین می‌کند و در همان حال توسط آنها شکل می‌گیرد (گریفین، ۱۹۹۳).

روایتها می‌توانند دست‌اول و دست‌دوم باشند. روایت دست‌اول، حکایاتی است که افراد درباره خودشان و تجربه‌هایشان می‌گویند. حال آنکه روایت دست‌دوم برداشتهایی است که ما به‌عنوان محقق درباره جهان اجتماعی و تجارب مردم دیگر بساخت می‌کنیم. روایتها بازنمایی توالی رویدادها هستند و معنادارند. همچنین ذاتا اجتماعی هستند. در پژوهش پیش‌رو رویکرد روش‌شناختی کیفی است که در آن روش تحلیل روایت مورد استفاده قرار گرفته است.

مشارکت‌کنندگان این پژوهش زنان سرپرست خانواده ساکن در منطقه ۱۹ تهران هستند. به‌منظور پیشبرد پژوهش با ۲۰ نفر از زنان ساکن در محله‌های مختلف منطقه ۱۹ تهران، در

1. Flick
2. Griffin

طی جلسات متعدد مصاحبه عمیق انجام شد. بعد از بازسازی روایت زندگی آنها از آنجایی که در بعضی از مصاحبه‌ها اطلاعات ناقص بیان شده بود و یا پاسخها با عدم صداقت بیان شده بود و با توجه به اشباع نظری، این حجم به ۱۵ مصاحبه تقلیل یافت. برای انتخاب نمونه مورد مطالعه از روش نمونه‌گیری گلوله برفی خوشه‌ای استفاده شده است. در ابتدا برای تدقیق سؤالات و روند کار با سه نفر مصاحبه عمیق شد و موارد استخراجی مورد تحلیل قرار گرفت؛ ولی در تحلیل نهایی این موارد دخالت داده نشدند. در مرحله بعدی با پنج نفر از زنان سرپرست خانوار مصاحبه عمیق شد و مشارکت‌کنندگان بعدی توسط مشارکت‌کنندگان قبلی، کلینیکهای مددکاری اجتماعی، مراکز خیریه و یا مساجد انتخاب شدند. با مروری بر پرونده‌های مکتوب‌شده سعی در انتخاب نمونه‌هایی را با حداکثر تنوع و بر اساس هدف پژوهش داشته‌ایم.

پس از اتمام مصاحبه‌ها و پیاده‌کردن متن مصاحبه و مرور متون حاصله، کدهای اولیه استخراج و سپس در طبقه‌های فرضی اولیه جمع‌آوری و در زیرمضمونهای اولیه دسته‌بندی شدند. در مرحله بعد طبقات زیرمضمونها بررسی و موارد مشابه در یک طبقه به نام مضمون اصلی قرار گرفتند و در مرحله نهایی مضمونها و زیرمضمونها و مفاهیم به‌دست‌آمده از مصاحبه‌های مشارکت‌کنندگان در یک جدول منسجم ثبت شدند. برای سنجش سطح قابلیت اعتماد یافته‌ها در روند کار دائما داده‌های استخراجی مورد جرح و تعدیل قرار گرفته و پس از استخراج مضامین، از افراد زنده در پژوهشهای کیفی خواسته شد تا نظرشان را بر میزان دقت مفاهیم در بازنمایی تجارب مشارکت‌کنندگان بازگو کنند. همچنین از مشارکت‌کنندگان نیز برای تأیید متن مصاحبه‌ها و مضامین استخراجی نظرخواهی شد.

یافته‌ها

جدول ۱- جدول توزیع فراوانی ویژگیهای جمعیت شناختی زنان سرپرست خانواده

مشارکت‌کننده در پژوهش

فراوانی	طبقات	ویژگی	فراوانی	طبقات	ویژگی
۹	اجاره‌ای	وضعیت مسکن	۰	۲۹-۲۰	گروههای سنی
۴	شخصی		۴	۳۹-۳۰	
۲	منزل پدر		۷	۴۹-۴۰	
۵	کمتر از ۱ میلیون	درآمد	۳	۵۹-۵۰	
۶	یک میلیون		۱	۶۰ به بالا	
۴	بیشتر از ۱ میلیون		۲		
۲	اعتیاد طلاق ترک منزل فوت ناتوانی	علت سرپرستی	۵	بی سواد ابتدایی	تحصیلات
۴			۴	راهنمایی	
۳			۳	دیپلم	
۴			۱	فوق دیپلم	
۲			۷		
۱۱	۲-۱ نفر	تعداد افراد تحت سرپرستی	۲	بی سواد ابتدایی	تحصیلات والدین
۲	۳-۴ نفر		۳	سیکل	
۲	بیش از ۴ نفر		۳	دیپلم	
۳	۵-۱ نفر ۱۰-۶ نفر	تعداد افراد خانواده باری	۱۰	شاغل بیکار	اشتغال
۱۲			۵		

همان‌گونه که یافته‌های جمعیت شناختی جدول شماره ۱ بیان می‌دارند بخش عمده زنان مورد مطالعه در بازه سنی ۴۰-۴۹ سال با سطح تحصیلات ابتدایی قرار دارند که اکثر

آنان والدینشان بی سواد بوده‌اند. در جدول مذکور تمامی فعالیت‌هایی که منجر به درآمد برای خانواده باشند به عنوان شغل پاسخگو در نظر گرفته شده است. در اکثر موارد پاسخگویان به مشاغلی همچون دست‌فروشی، نظافت منازل، سبزی پاک کردن و مشاغل خردپا اشتغال داشته‌اند. درآمد ایشان نیز به صورت ماهیانه مدنظر بوده است که بخش اعظم میزان درآمد اعلامی ثمره کمک خیرین بوده است. بیشتر زنان مورد مطالعه تعداد ۱-۲ نفر را تحت تکفل دارند که فرزندانشان هستند و اغلب آنان در خانواده‌های ۶-۱۰ نفره بزرگ شده‌اند. ۶۰ درصد مورد مطالعه دارای منزل شخصی نیستند و طلاق و فوت همسر بیشترین مواردی است که به عنوان علت سرپرستی بیان شده است.

جدول شماره ۲- تحلیل مضمونی مقولات استخراجی از متون روایتها

تمهای اصلی	تمهای فرعی	مفاهیم اولیه
سبب فقر	مشکلات جسمی و بیماری	دردهای شدید اعضاء بدن، ضعف جسمانی، چاقی، خشونت خانگی منجر به جراحت و یا نقص عضو، درگیری با بیماریهای صعب‌العلاج، درگیری با بیماری همسر، کمبود ویتامین، عدم بهره‌مندی از بیمه درمانی، هزینه‌های بالای درمانی، اعتیاد فرزندان
	بی‌توجهی به نیازهای شخصی خود	فرزندان تنها دلیل ادامه حیات، بی‌اهمیتی به بهداشت شخصی، اجتناب از ازدواج مجدد
	تغذیه ناکافی	ناتوانی در تهیه گوشت مرغ و قرمز، استفاده از اغذیه با ارزش غذایی کم، استفاده از غذای سطل زباله عمومی، ناتوانی در تهیه میوه و سبزیجات.
	درگیریهای ذهنی و روانی	مصرف داروهای آرام‌بخش، ابتلا به افسردگی بعد از مرگ همسر، فشارهای روانی پرداختهای اقتصادی، بدرفتاری خانواده همسر، افکار خودکشی، افکار کشتن فرزندان، رابطه جنسی نامتعارف از طرف همسر قبل از فوت.

تمهای اصلی	تمهای فرعی	مفاهیم اولیه
بازتاب مادرتراپی اجتماعی	پذیرش نقش جدید	پذیرش بیوگی و یا مطلقه‌بودن، پذیرش نقشهای مردانه، پنهان کردن عواطف و احساسات، دفاع از حقوق خود در بعضی موارد.
	حفظ عفت	اجتناب از هم‌صحبتی با مردان، کار در محیط زنانه، کم‌توجهی به ظاهر خود، اجتناب از آرایش، پرهیز از دیده‌شدن در جمعهای مردانه.
	تلاش برای ماندگاری	پذیرفتن ساعات طولانی کار با حقوق کمتر، عدم شرکت در اعتراضات، شکستن غرور خود، تقدیرگرایی محض، اجبار تمام، تسلیم‌بودگی.
طردشدگی	عدم شرکت در گروهها	دعوت‌نشدن به مراسم، احساس حقارت دیگران در تعاملات با این اشخاص.
	عدم حضور در مراودات خانوادگی دوری از اعضای خانواده	رفت‌وآمد کم، طردشدگی از جانب خانواده، ارتباطات محدود، بی‌توجهی از طرف خانواده همسر سابق، انگ‌زنی، فرار از مشارکت در گروهها.
	حاشیه‌نشین شدن	مسکن با حداقل امکانات، فضای زندگی بسیار کم، مسکن با فضاهای مشترک، فضای مخروبه منزل.
	حاشیه‌ای شدن اقتصاد	فروش لواشک، کاموآبافی، جمع‌کردن ضایعات سطل زباله‌ها، سبزی خردکردن برای همسایه‌ها، دست‌فروشی، خدمتکاری منازل.
بازتاب پدید آمدن	عدم ضرورت تحصیلات	بی‌نیازی زن به تحصیلات، اجازه همسر، ناامنی محیط تحصیلی، اولویت امور خانه‌داری، ناامنی مسیر منزل تا مدرسه و دانشگاه.
	مقاومت در مواجهه با افکار جدید	مردها قوی‌تر هستند، مردها کمتر اشتباه می‌کنند، زورگویی مرد.
	تعصب جنسیتی	اجبار فرد به ازدواج، محدودیت سنی پایین برای ازدواج، پیروی تمام و کمال زن از مرد، برتری فرزند پسر بر دختر، بدشگونی زن.
	خطرپذیری پایین	عدم ریسک‌پذیری، مقاومت در برابر تغییر شغلی، ردکردن پیشنهادهای مالی.

طبق نتایج حاصله از تمهای اصلی و تمهای فرعی جدول شماره ۲، فرهنگ فقر زنان سرپرست خانوار با رویکرد امیک مورد بررسی قرار گرفت. در جریان تحلیل داده‌ها از عبارات و کلماتی که نمونه‌های مورد مطالعه مستقیماً استفاده می‌کردند بهره جسته‌ایم. تجزیه و تحلیل داده‌ها هم‌زمان با جمع‌آوری داده‌ها انجام شده است و این دو مرحله بر یکدیگر اثر تعاملی داشته‌اند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، از شیوه تحلیل مضمونی روایت بر مبنای روش براون و کلارک بهره جسته‌ایم. در کار پژوهشی پیش‌رو به منظور تحلیل مضمون مصاحبه‌ها از نرم‌افزار Nvivo 10 استفاده شده است این نرم‌افزار ابزارهای قدرتمندی برای تحلیل داده‌ها و بررسی روابط میان مضامین در اختیار پژوهشگر قرار می‌دهد. روایت مصاحبه‌شوندگان به صورت مضمون‌هایی استخراج شدند و سپس مضمون‌های استخراجی در مقام مقایسه با دیگر مضمونها مورد تحلیل قرار گرفتند. براون و کلارک مراحل استخراج مضامین را اینگونه مطرح داشته‌اند: الف- برای هرگونه مضمون یا الگوی بالقوه، کد در نظر گرفته شود؛ ب- بخشهایی از داده‌ها که برای کدگذاری انتخاب می‌شود کامل و دربرگیرنده داده‌های مرتبط باشد؛ ج- هر بخش از داده‌ها را می‌توان برای تعداد زیادی از مضامین مختلف که با آن تناسب دارد کدگذاری کرد. (براون و کلارک، ۲۰۰۶).

از این رو، بازخوانی و کدگذاری اولیه روی متن مصاحبه‌های پیاده‌سازی شده صورت گرفت که در این بخش مفاهیم اولیه مشخص و بازنویسی شدند. در مرحله بعدی کدهای استخراجی در طبقه‌های فرضی اولیه تحت عنوان تمهای فرعی دسته‌بندی شدند و بعد از مرور مجدد تمهای فرعی و در صورت نیاز، ادغام و یا تغییر نام تمهای فرعی صورت گرفت و سپس در مرحله بعدی نام تمهای به دست آمده و داستان کلی روایت شده مجدداً مرور و مورد بررسی قرار گرفت و کدهای استخراجی بخشهای مفاهیم اولیه، تم فرعی و تم اصلی به شکل نهایی تأیید شد و در مرحله آخر نتایج حاصله در جدول خروجی اعلام گشت.

1 Braun, V. & Clarke V.

در این پژوهش محقق در راستای بیان فرهنگ فقر زنان سرپرست خانواده در تلاش بود تا به اطلاعاتی از زندگی گذشته مشارکت‌کنندگان نیز دسترسی داشته باشد. مطالعه پیشینه زندگی این زنان قبل از ازدواج تلخ بوده است که این تلخی در بیشتر موارد بعد از ازدواج صدافزون شده است. فقر خانه‌پداری و فرار از سختیهای آن انگیزه ازدواج اکثر آنان بوده است و در بیشتر موارد مشارکت‌کننده هیچ‌گونه حق انتخابی نداشته است و به‌اجبار تن به ازدواج داده است و یا فقدان محبت و توجه موجب شده با کوچک‌ترین محبت نظر فرد برای ازدواج جلب شود و این در حالی است که بعد از ازدواج شرایطشان سخت‌تر شده است. تنها در روزهای آغازین زندگی مشترک طعم شیرینی از زندگی را چشیده‌اند ولی روزبه‌روز این شیرینی کمتر و تلخی آن افزون شده است. تأثیر فشارهای روانی همچون خشونت‌های خانگی، آگاهی از اعتیاد همسر، پذیرفته‌نشدن توسط خانواده خودشان، فرستادن کودکانشان به بهزیستی به علت مشکلات اقتصادی و فشارهای اقتصادی غیرقابل‌تحمل چنان مخرب بوده است که حتی بعد از سالها روایت آنها برای مصاحبه‌شوندگان سخت است. با نظر به چنین پیشینه‌ای، چهار مقوله استخراجی زیست‌فرسایشی، برساخت اجتماعی مادرانگی، طردشدگی و بازتولید فقر که به‌عنوان بارزترین مقولات فرهنگ فقر زنان سرپرست خانواده ساکن در منطقه ۱۹ تهران استخراج شدند در قالب الگویی تحت عنوان «فرهنگ فقر فزاینده» بیان شدند.

فرهنگ فقر فزاینده بدین معنا که فرهنگ فقری که بر زیست نمونه‌های مورد مطالعه سایه افکنده است متناوباً در حال بازآفرینی است. اگرچه خالی از حقیقت‌مندی است اما فایده‌مندی آن بر او حیات می‌بخشد آن‌چنان‌که پارتو در تمایز بین فایده‌مندی و حقیقت‌مندی بیان می‌دارد «معتقدان به این عرفها با شرکت در آنها یک نوع قدرت سعادت‌مندان‌ای را احساس می‌کنند که آنها را قادر می‌کند تا در برابر ناهمواریها و درد و محنت‌های زندگی‌شان

ایستادگی کنند.» (کوزر، ۲۰۱۱). شایان ذکر است که احتمال استخراج مقوله‌های متفاوتی در تحقیقات مشابه روی جامعه‌های آماری دیگر، برقرار است.

نمونه داده‌هایی که از کد «زیست‌فرسایشی» پشتیبانی می‌کنند:

زنان سرپرست خانواده مورد مطالعه، از فرسودگی جسمی و روانی در عذاب هستند. اینان از بیماری و سوء تغذیه و نیز فشارهای روانی زندگی در چنین بستری در عذاب هستند. از آنجایی که زنان سرپرست خانواده، سلامت جسمانی خود را برای حفظ خانواده تحت سرپرستی‌شان به خطر می‌اندازند روز به روز شکننده‌تر می‌شوند. در ادامه نقل قولهایی در این مورد از زبان مصاحبه‌شوندگان ذکر می‌شود.

«من خیلی بیش از حد مورد خشونت قرار گرفتم بسیار؛ و این خشونت‌ها در خانه همسرم بوده. شوهرم، بد دهنه و دست بزن داره. به خاطر کتکی که توی گوشم زد شنوایی یکی از گوشه‌ها رو به علت پارگی پرده از دست دادم. همیشه از من روابط جنسی نامتعارف و غیرمعتاد می‌خواست و اعتراض من سبب کتک خوردنم می‌شد. سقط‌های مکرر و بیماریهای زنان و درمان نکردن، کتک‌کاری و شکستن دست و صورت سیاه و درهم و کوبیده برای من همیشگی بود.» (۵۲ سال، به علت ازدواج مجدد همسرش سرپرست خانواده شد، به فروش رب و پاک کردن سبزی اشتغال دارد).

«مواد غذایی اولیه می‌خرم برای خونه‌ام چون خیلی وقته گوشت و مرغ ندارم و حسرت یه غذای خوب مونده رو دلمون؛ اما مجبوریم و باید بگذرونیم.» (۴۰ سال، به علت ترک منزل توسط همسرش سرپرست خانواده شد، به نظافت منازل اشتغال دارد).

«از بابام کتک می‌خوردم. از شوهرم کتک می‌خوردم؛ حالا هم نوبت پسرمه.» (۴۴)

سال، به علت فوت همسرش سرپرست خانواده شد، شغل وی خیاطی و شیرینی‌پزی است).

فشارهای روانی وارده بر ایشان نیز برخاسته از تجربیات زندگی مشترک، مواجه ناگهانی با فقدان همسر و پذیرش ناگهانی چند نقش است.

«مرگ شوهرم همه چیز زندگیمو عوض کرد. بحران زندگیم بود. وقتی زنده بود درسته مشکل داشتیم ولی خب بعد اون دچار مشکل و بحرانهای زیادی شدم که بیشترش مربوط به بچه‌هام هستش که آیندشون چی میشه.» (۴۹ سال، به علت فوت همسرش سرپرست خانواده شد، به فعالیتی اشتغال ندارد).

«طلاق از همسر سابقم به شدت روی من تأثیر داشته. قبل از طلاق هم در مهدکودک کار می‌کردم کارای خدماتیونو می‌کردم. الان مجبورم هم زمان زیادی کار کنم هم پسر رو کمتر ببینم. خونه مادرم می‌ذارمش و خیلی سختیهایی تنهایی دیگه.» (۳۰ سال، به علت طلاق سرپرست خانواده شد، به نظافت مهد اشتغال دارد).

«من تمام عمرم تو اجتماع نرفته بودم حالا باید می‌رفتم و کار می‌کردم.» (۵۱ سال، به علت فوت همسرش سرپرست خانواده شد، به نگهداری از سالمندان اشتغال دارد).

«داشتم دیوونه می‌شدم. تا سه ماه همش خواب بودم و قرص می‌خوردم.» (۳۹ سال، به علت فوت همسرش سرپرست خانواده شد، به فعالیتی اشتغال ندارد).

«ولی دیگه خودم رو فراموش کردم و برای آسایش و لذت خودم از زندگی وقت ندارم و همه چی برای بچه‌هامه.» (۵۶ سال، به علت فوت همسرش سرپرست خانواده شد، به سبزی پاک کردن و فروش آن اشتغال دارد).

نمونه داده‌هایی که از کد «برساخت اجتماعی مادرانگی» پشتیبانی می‌کنند:

بخش مهم دیگری که در یافته‌ها بدان اشاره داشتیم نقش‌پذیری‌های متعدد و متضاد به یک‌باره برای زنان سرپرست خانواده است. تغییر از نقش یک زن متأهل به یک زن بی‌سرپرست و یا بدسرپرست خانواده نیاز به بازتعریف مفاهیم برای زن در اجتماع و در نزد خودش دارد. او دفعتاً باید در دو نقش مرد و زن حاضر شود و خود را توانمند و مصمم بنمایاند. او سعی در تعریف خود در جامعه دارد تا از این‌رو بر ماندگاری و کسب درآمد بیشتر بیفزاید. در ادامه نقل قولهایی در این مورد از زبان مصاحبه‌شوندگان ذکر می‌شود:

«خونمون اجاره‌ایه. اجاره خونه رو به سختی پرداخت می‌کنیم. نه امکانات کاملی نداریم اگر مشکلی پیش بیاد. تا جایی که تونستم و در حد توانم بوده برای بچه‌هام کم نداشتیم. من تحت پوشش جایی نیستم. با همین دس‌فروشی کارامو پیش می‌برم.» (۳۷ سال، به علت ترک منزل توسط همسرش سرپرست خانواده شد، به دست‌فروشی اشتغال دارد).

«موقعی که بیوه شدم و شوهرم رو تو تصادف از دست دادم ۵ تا بچه صغیرم رو خودم بزرگ کردم. هیچ کدوم از فامیله‌ها سراغم رو نگرفتن. خودم بودم و خدام.» (۸۰ سال، به علت فوت همسرش سرپرست خانواده شد، به سب‌دبافی اشتغال دارد).

«گاهی حس می‌کنم هیچ‌کسی رو ندارم. پشتم خیلی خالیه. درسته پسر پشت مادره ولی مرد خونه خود آدم قابل‌مقایسه با اولاد نیست. همش می‌گم کاش تو بودی. تو آگه بودی کمک‌حالم بودی؛ نمیداشتی این پسر کوچیکم امیرحسین کار بدون اجازه‌ایی انجام بده.» (۳۹ سال، به علت فوت همسرش سرپرست خانواده شد، به فعالیت اشتغال ندارد).

نمونه داده‌هایی که از کد «طردشدگی» پشتیبانی می‌کنند:

«طرد اجتماعی فرآیند جدایی و گسست از بازار کار، اجتماعات و سازمانهای اجتماعی است.» (پتريک، ۲۰۰۲). زنان سرپرست خانواده از هر لحاظی چه خانوادگی، چه در اجتماع و چه در محل سکونت به حاشیه رانده می‌شوند. آنان بیشتر به مشاغل خرده‌پا و کم‌درآمد با ساعات کاری زیاد روی می‌آورند و چاره‌ای نیز ندارند. «واقعیت این است که زنان در بعضی از فعالیتهای اجتماعی شرکت می‌کنند، اما مشارکت آنها اغلب ادامه همان نقشهای سنتی زنانه‌ای (مانند آشپزی، تمیزکردن، تزئین و آوردن آب) است که قبلا انجام می‌دادند.» (ناریان و چمبرز، ۲۰۱۱). در ادامه نقل قولهایی در این مورد از زبان مصاحبه‌شوندگان ذکر می‌شود:

«من دست‌فروش هستم. کنار خیابان بساط پهن می‌کنم. از شرایط کارم اصلا راضی نیستم. در فصل پائیز و زمستان جوراب، لیف، شال و بافتنیهایی که خودم و دخترهام می‌بافیم رو می‌فروشم و در فصل بهار و تابستان هم اون چیزهایی که خانمها بیشتر بهش توجه می‌کنند و موردنیازشان است را می‌فروشم. اصلا از شغلم راضی نیستم. کار دست‌فروشی تو سرمای زمستان با این شرایط و کسادی بازار و مزاحمتهای سد معبر شهرداری خیلی سخته و از توان یک زن خارجه. چون زن هستی همه به آدم زور می‌گن؛ حتی اونایی که از سر دلسوزی از آدم خرید می‌کنن آزاردهنده است. من که گدا نیستم؛ دوست دارم شغل داشته باشم. من فرشبافی، کاموابافی هم بلدم.» (۳۷ سال، به علت ترک منزل توسط همسرش سرپرست خانواده شد، به دست‌فروشی اشتغال دارد).

«خیلی کم حاضرم تو جمع باشم. هر رفتی یه اومدی دار. من همه‌جا برم بقیه هم می‌خوان بیان خونه من. ولی من تو خونه شرایط پذیرایی ندارم. شاید سالی یک بار رفت‌وآمد کنم با کسی. ما با هم رابطه صمیمی داریم؛ ولی رفت‌وآمد نداریم

زیاد؛ چون من شرایط اولیه پذیرایی کردن رو ندارم و شرمناکه می‌شم؛ به خاطر همین رفت و آمد نمی‌کنم زیاد. شاید سالی یک بار به دیدنشون برم.» (۴۸ سال، به علت اعتیاد همسرش سرپرست خانواده شد، به خیاطی اشتغال دارد).

«خونواده خوبی داشتیم؛ تا وقتی مادرم زنده بود. بعد که فوت کرد و نامادری اومد سرمون خیلی بدجنس بود. نامادریم همیشه تهدیدم می‌کرد. می‌گفت آگه طلاق بگیری حق نداری پاتو بذاری تو خونه من.» (۴۸ سال، به علت طلاق سرپرست خانواده شد، به آشپزی در رستوران اشتغال دارد).

«کاری که من الان انجام می‌دم کار قبلی شوهرمه. شوهرم قبلا تو کار ضایعات بود. ضایعات می‌خرید می‌فروختش. بعد از همسرم من بعد یه مدتی شروع کردم به همین کار. از کارم که نمی‌تونم راضی باشم؛ چون سخته برام برم تو خیابونها از آشغالها وسایل جمع کنم آخر شب بفروشم. کار سخت و کتیفیه ولی به خاطر بچه‌هام مجبورم انجام بدم.» (۴۱ سال، به علت فوت همسرش سرپرست خانواده شد، به جمع‌آوری ضایعات از سطل آشغال اشتغال دارد).

نمونه داده‌هایی که از «بازتولید فقر» پشتیبانی می‌کنند:

فقر به شکل ناخواسته توسط افراد فقیر بازتولید می‌شود و ایشان به صورت ناآگاهانه فقر فزاینده را ترویج می‌کنند. آن چیزی که اسکار لوئیس از آن با نام فرهنگ فقر یاد می‌کند و یا مارتین سلیگمن در مفهوم درماندگی آموخته‌شده از آن سخن می‌گوید.

«۱۷ ساله بودم که برام خواستگار اومد و چون توی خانواده مذهبی بودم حق انتخاب نداشتم. توی خانواده هم بد می‌دونستن که دختر زیاد بمونه. به خاطر این زود شوهرم دادن.» (۴۴ سال، به علت فوت همسرش سرپرست خانواده شد، شغل وی خیاطی و شیرینی‌پزی است).

«بازر برات بگم چی شد که کارم به طلاق کشید. مامان بابام دوس داشتن زودتر شوهر کنم. چه فرقی می‌کرد باکی؟ حتی یه بار درست و حسابی درباره‌ش تحقیق نکردن. هر کی می‌ومد خواستگاریم مامانم می‌گفت همین خوبه، بسه دیگه برو. مامان بابام اصلا تو از دو اجم سخت‌گیری نمی‌کردن. فکر کنم می‌خواستن نون خور کم بشه (با خنده می‌گوید). شوهر سابقم رو که دیدم ازش بدم نیومد. گفتم باشه زنش می‌شم.» (۴۸ سال، به علت اعتیاد همسرش سرپرست خانواده شد، به خیاطی اشتغال دارد).

«من از همان اول به درس خواندن علاقه نداشتم؛ واسه همینم تا پنجم ابتدایی بیشتر نخوندم. البته مامان بابام هم دوس نداشتم من زیاد درس بخونم. بابام می‌گفت خوب نیس زن زیاد بفهمه.» (۴۰ سال، به علت ترک منزل توسط همسرش سرپرست خانواده شد، به نظافت منازل اشتغال دارد).

«اولش همه چی خوب بود؛ ولی شانس بد من بود. تا اوامدم کمی خوشی کنیم همه چی از هم پاشید. تا من رفتم تو اون خانواده وضعیت اقتصادی خرابی پیدا کردن. سه تا پسر بودن. پسر دوم یه کلاه‌برداری می‌کنه میوفته زندان. بقیه هم تصمیم می‌گیرن مغازه و هرچی که داشتن رو بفروشن! همه بهم گفتن پا قدم تو بود. عجب پا قدم بدی داشتی. تا اوامدی همه چیمون رو از دست دادیم.» (۳۹ سال، به علت فوت همسرش سرپرست خانواده شد، به فعالیتی اشتغال ندارد).

«قدیم شوهرم نمی‌داشت از خونه برم بیرون یا اگر می‌رفتم باید با مادر شوهرم می‌رفتم یا با بچه‌هام.» (۴۸ سال، به علت طلاق سرپرست خانواده شد، به آشپزی در رستوران اشتغال دارد).

«من اهل خطر نیستم؛ چون اگر خدای نکرده یک اشتباه کوچک بکنم ممکنه زندگی بچه‌هام نابود بشه.» (۵۱ سال، به علت فوت همسرش سرپرست خانواده شد، به نگهداری از سالمندان اشتغال دارد).

بحث

پژوهش حاضر در تحلیل روایت فرهنگ فقر زنان سرپرست خانواده رویکردی غیر آماری را در پیش گرفته است. بدین منظور از طریق مصاحبه‌های عمیق با زنان سرپرست خانواده در منطقه انتخابی، برای آشکارسازی مؤلفه‌های فرهنگ فقر از نظرگاه روایت‌کنندگان و عوامل و شرایط تشدیدکننده فرهنگ فقر در بین آنان تلاش شده است. به عبارت دیگر، هدف فهم کلیت حیات روانی و فرهنگی این گروه از زنان است. برای تحقق این امر پژوهش حاضر با محدودیتهایی همچون زمان‌بر بودن تبدیل مصاحبه‌ها به متن نوشتاری درنهایت امانت در گفتار، انتخاب مصاحبه‌شوندگان و اعتمادسازی در کنار ترسی که از خانواده همسر سابق و یا پدران و پسرانشان داشتند بوده است. همچنین به دلیل ماهیت کیفی پژوهش و انتخاب روش مصاحبه‌روایی، در تمامی مصاحبه‌ها با انحراف پاسخ‌گویان از مسیر انتخاب شده و گرایش به داستان‌سراییهای بی‌ربط به موضوع مواجه بوده است. از این رو در حین مصاحبه باید روند مصاحبه به‌گونه‌ای مدیریت می‌شد که مصاحبه‌شونده به بیان روایت زندگی خود ترغیب شود.

تحلیل روایت کیفی مصاحبه‌ها در قالب چهار مقوله اصلی زیست‌فرسایشی، برساخت اجتماعی مادرانگی، طردشدگی و بازتولید فقر دسته‌بندی شدند. مقوله زیست‌فرسایشی در این پژوهش شامل جوانب جسمانی و روانی خانواده‌های زن سرپرست و به‌خصوص خود زن سرپرست خانواده است. در این دو بعد تفکیک‌ناپذیر جسمانی و روانی، شرایط ناخوشایند زندگی این دسته از زنان مشاهده می‌شود. بیماریهای مزمن، فشارهای روانی، ضعف جسمانی و کار سخت اجتناب‌ناپذیر بیان‌کننده این بعد از دشواری زندگی آنان است. رابطه دوسویه این دو حوزه با یکدیگر، فرسودگی تدریجی را برای زن سرپرست خانواده به همراه آورده است. این یافته‌ها با یافته‌های مطالعه گینگسانگ چانگ و همکارانش (۲۰۲۰) همسو است.

در حوزه تعاملی، زنان سرپرست خانواده با وجود آنکه با اطرافیان خود تعاملاتی دارند، این تعاملات همواره کیفیتی حاشیه‌ای و طرد شده داشته است. برای نمونه به لحاظ مکانی، در حاشیه کانونهای زندگی و فعالیت شهری قرار دارند. اگر فعالیت اقتصادی را نوعی تعامل در نظر بگیریم باز هم شاهد این هستیم که تعاملات اقتصادی آنان - که بنیان معیشت آنهاست - به فعالیتهای دون پایه و کم درآمد و دست‌چندم محدود است. بنابراین، از این طریق هم قادر به ارتباط با گروههای صاحب قدرت در جامعه نیستند. این یافته با یافته‌های افراسیابی و جهانگیری (۲۰۱۶) همسو است. اما حوزه تعاملی این زنان یک بعد دیگر و البته مهم را هم شامل می‌شود که در مطالعات پیشین به چشم نمی‌خورد و آن بازتعریف جایگاه خودشان است. این بازتعریف در هر حالت در ارتباط با دیگر زنان و مردان اطراف آنها و ارزشهای روانی و فرهنگی غالب در جامعه است. زنان سرپرست خانواده به‌ویژه در ماهها و سالهای اولیه تجربه سرپرستی خانواده، اگر به لحاظ سنی نسبتاً جوان یا میان‌سال باشند، باید در همان تعاملات حاشیه‌ای که دارند کاملاً هوشمندانه و با احتیاط عمل کنند؛ (به‌ویژه با مردان) تا دایره طرد شدگی خود را افزایش ندهند.

داشتن یا گمان به داشتن هر نوع ارتباط نامشروع، نقطه آغازین طرد در فضای محله و در نهاد خانواده است. توجه به مسئله ناموس، عفت، سرپرستی فرزند بدون پدر، نداشتن ارتباط نامشروع، سر به زیر بودن، داشتن عزت نفس و شرافت و... همگی از جمله مواردی‌اند که می‌توانند در شدت و دامنه تعاملات آنان نقش مهمی ایفا کنند؛ به عبارت دیگر، کلیت زندگی زنان سرپرست خانواده در این جامعه به شدت متأثر از کلیت ارزشهای مردسالارانه و تعاریف موجود از «زن خوب» با مصداقهای مذکور است. نکته مطرح شده از جمله مواردی است که در مطالعات پیشین در ایران به آنها اشاره نشده است اما با توجه به بافت و ارزشهای مذهبی زنان ساکن در این محله همخوانی دارد و به نوعی اعتقادات منجر به ایجاد فضای روانی و فرهنگی ویژه آنان می‌شود.

در حوزه محیطی نیز می‌توان بر این موضوع نظر داشت که زیستن در منطقه‌ای با چنین تحولات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به‌وضوح شکاف طبقاتی و بازتولید فقر را عیان می‌کند و متعاقب آن، میدان پژوهش دست به مقایسه می‌زند. او و خانواده تحت سرپرستی‌اش، در فضای تعاملی ذکرشده به سر می‌برند و به لحاظ مسکونی در خانه‌هایی پایین‌تر از سطح متوسط استانداردها زندگی می‌کنند. از همه مهم‌تر اینکه در تعاملاتش □ به‌ویژه در حیطه معیشتی و اقتصادی - مدام منتظر درآمدی است که کفاف مخارج مسکن و خوراک و پوشاک خود و افراد تحت سرپرستی‌اش را بدهد. این یافته‌ها با یافته‌های آلکایر و همکاران (۲۰۱۴) و همچنین همزه‌ای و همکاران (۲۰۱۲) هم‌راستا است.

برساخت اجتماعی مادرانگی به‌عنوان مقوله آخر شامل آن دسته از نقشها و مسئولیت‌های اجباری است که زنان سرپرست خانواده در منطقه ۱۹ باید هم‌زمان و توأمان با یکدیگر و مطابق با محیط فرهنگی ایفا کنند و این عمل می‌تواند شاکله روانی و ارتباطی و سلامت عمومی آنان را به مخاطره بیندازد. این یافته با پژوهش محمدپور و علیزاده (۲۰۱۴) همسو است.

زنان به‌عنوان نیمی از پیکره هر اجتماع بلاشک در توسعه نقش تأثیرگذاری خواهند داشت. توانمندسازی زنان منجر به توانمندی اعضای خانواده خواهد گشت. اگرچه فشار اقتصادی روی زنان سرپرست خانواده زیاد است ولی این تنها مشکلی نیست که آنان را تهدید می‌کند. در جامعه ما زنان در بیشتر موارد اعتبار اجتماعی و امنیت خود را در گرو همراهی با مردان می‌بینند. زنان سرپرست خانواده که پشتیبانی مستقیم مردی را ندارند با مشکلاتی فراتر از ابعاد اقتصادی مواجه خواهند بود. فلذا توانمندسازی باید فراتر از ابعاد مالی و اقتصادی باشد. تمرکز بسیاری از مؤسسات مددکاری اجتماعی صرفاً بر ابعاد اقتصادی است. زنان به جهت انتخاب مسیرهایی که ناهمواریهای پیش‌رو را کمی هموارتر کند نیازمند تغییر تفکرات و اندیشه و اقدامات شخصی و فرهنگی هستند تا سرمایه‌های آنان در ابعاد

دیگر نیز افزایش یابد. زیست و بهره حداقلی از امکانات، ذخیره فرهنگی خاصی را برای میدان پژوهش به ارمغان می‌آورد که فرهنگ فقر حادث شده متناوبا در حال بازتولید و تقویت است. نظر به توضیحات پیشین، مقولات استخراجی در عنوان «فرهنگ فقر فزاینده» ارائه می‌شوند. در کلام آخر می‌توان بیان داشت تأمین اقتصادی میدان پژوهش در برهه‌ای تنها ضمادی است که نه تنها زخم را التیام نمی‌دهد بلکه آن را ناسورتر می‌کند.

ملاحظات اخلاقی

منابع مالی

این مقاله به صورت مستقل نوشته شده و در پیشبرد آن از هیچ سازمانی حمایت مالی دریافت نشده است.

مشارکت نویسندگان

نویسندگان در تنظیم این اثر همکاری داشته‌اند.

تعارض منافع

در این مقاله هیچ‌گونه تعارض منافی وجود ندارد.

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

در این مقاله نکات اخلاقی، به‌ویژه عدم دست‌کاری و تحریف داده و نیز احترام به حقوق مصاحبه‌شوندگان رعایت شده است.

- Afrasiabi, Hossein, and Sanaz Jahangiri. (2016). Problems of Social Interactions of Women Head of Household (Qualitative Study Amongst Shahin-Shahr Women). *Women in Development & Politics* 14, no. 4: 431-50. (in persian).
- Alkire, Sabina, Adriana Conconi, and Suman Seth. (2014). *Multidimensional Poverty Index 2014: Brief Methodological Note and Results*.
- Braun, Virginia, and Victoria Clarke. (2006). Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative research in psychology* 3, no. 2: 77-101.
- Bianon, L. (1999). *Gender, Psychological Perspective*. Allan & Bacon, Boston.
- Chang, Qingsong, Chenhong Peng, Yingqi Guo, Ziyi Cai, and Paul SF Yip. (2020). Mechanisms Connecting Objective and Subjective Poverty to Mental Health: Serial Mediation Roles of Negative Life Events and Social Support. *Social Science & Medicine* 265: 113308.
- Coser, Lewis A., (2011). *Masters of Sociological Thought: Ideas in Historical and Social Context*. Translated by Mohsen Solasi. Tehran: Elmi. (in persian)
- Flick, Oveh, (2009). *An Introduction to Qualitative Research. Translated by Hadi Jalili*. Edited by Second Edition. Tehran: nashr ney. (in persian).
- Griffin, Larry J. (1993). Narrative, Event-Structure Analysis, and Causal Interpretation in Historical Sociology. *American journal of Sociology* 98, no. 5: 1094-133.
- Hamzeh'ee, Mohamad Reza, Gholam Reza Borzoo, and Sara Mosavi Matlob. (2012). Poverty Culture among Villagers of Harsin Township. *Social Welfare Quarterly* 12, no. 45: 238-73. (in persian).
- Iran, Statistics Center of. (2006). *Results of the Population and Housing Census 2006*. Tehran: Statistics Center of Iran, (in persian).
- Iran, Statistics Center of. (2016). *Results of Population and Housing Census 2016*. Tehran: Statistics Center of Iran, (in persian).
- Iran, Statistics Center of. (2011). *Results of the Population and Housing Census 2011*. Tehran: Statistics Center of Iran, (in persian).
- Iran, Statistics Center of. (2020). *Demographic, social and economic characteristics of the 22 districts of Tehran in the 2011 and 2016 censuses*. Tehran: Statistics Center of Iran, (in persian).
- Irankhah, Ahmad.Momeni, Hasan. (2017). Poverty Survey and Its Factors in Tehran. *The Journal of New Advances in Behavioral Sciences* 16, 2: 34-52. (in persian).

- Javadian, Seyed Reza, Hadei Mirzaie Fathabad, and Hossein Afrasiabi. (2019). A Qualitative Study of the Causes and Context of Non-Participation in Empowerment Plans among Women-Headed Households. *Strategic Research on Social Problems in Iran University of Isfahan* 8, no. 2: 65-86. (in persian).
- Mohammadpur, Ahmad, Jalil Karimi, and Mehdi Alizadeh. (2014). Women and Culture of Poverty (a Qualitative Study of the Culture of Poverty among the Iranian Caretaker Women). *Quality & Quantity* 48, no. 1: 1-14. (in persian).
- Narayan, Deepa; Chambers, Robert; Shah, Meera K.; Petesch, Patti. (2011). *Voices of the Poor: Crying out for Change*. Translated by Jamal Rahmaty Poor, Mostafa Azkia. Enteshatate Keyhan, (in persian).
- Petrik, fietz. (2002). *Theory of Welfare, What Is Social Policy*. Translated by Hormoz Homayonpoor. Tehran: Game noo, (in persian).
- Gryffander Rainer, Bless Herbert and Fiedler Clause. (2019) *Social Cognition*. Translated by Parasto Hassanzadeh Dr. Majid Saffarinia. Edited by first edition. Tehran: Ravan Publishing, (in persian).
- Ritzer, George. (2010). *Sociological Theory in Contemporary Times*. Translated by Mohsen Thalasi. scientific, (in persian).
- Sidman, Steven. (2016). *Conflict of Opinions in Sociology*. Translated by Hadi Jalili. nashr ney, (in persian).
- Seale, Elizabeth. (2020). Strategies for Conducting Post-Culture-of-Poverty Research on Poverty, Meaning, and Behavior. *The American Sociologist* 51, no. 4: 402-24.
- Varley, Ann. (1996). *Women Heading Households: Some More Equal Than Others?*. World Development 24, no. 3: 505-20.